

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО**

ПОДОРОЖНА Тетяна Станіславівна

УДК 340.132 (477); 342 (477)

**ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

(081 – Право)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Пархоменко Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, вчений секретар

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Петришин Олександр Віталійович,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри теорії держави і права

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Гусарєв Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Марцеляк Олег Володимирович,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка,
завідувач кафедри конституційного права

Захист відбудеться «20» жовтня 2017 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано «13» вересня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук

Т. І. Тарахонич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Встановлення та підтримання в суспільстві законності та правового порядку пов'язані не лише з існуванням вимог юридичних норм, а й з тим, наскільки учасники суспільних відносин можуть скористатися своїми суб'єктивними правами, реалізовувати свої законні інтереси та виконувати обов'язки. Відповідно, правовий порядок як необхідний регулятивний механізм, має визначатись принципами, які закріплені, перш за все, в Конституції та чинному законодавстві України. Конституційні цінності, визначаючи основи правового порядку, основні права людини і громадянина, закріплюють параметри аксіологічного виміру правової системи. Реалізація конституційних цінностей, які опосередковані конституційними принципами, детермінують законотворчий процес, закріплюють критерії конституційності норм права, забезпечують найоптимальніший розвиток особи, суспільства і держави на основі балансу приватних і публічних інтересів.

Трансформація суспільних відносин зумовлює постійний моніторинг та внесення змін і доповнень до системи права та законодавства і в такий спосіб впливає на національний правовий порядок, змінюючи його зміст та механізм забезпечення. Інституційно-нормативні та соціокультурні основи забезпечення правового порядку визначаються ідеями поступального розвитку, стійкості, упорядкованості суспільних відносин. Вони стають центральними у формуванні стратегії сучасних юридичних досліджень і визначаються його теоретичною та практичною значимістю. Тому, особливої актуальності і практичного значення проблема правового порядку набуває у зв'язку з концепцією формування правової держави, адже правовий порядок виступає необхідною умовою функціонування суспільних відносин, стабілізації суспільно-політичних процесів і забезпечення народовладдя.

Сучасне значення правового порядку визначається шляхом поєднання положень теорії юридичного позитивізму та ідеології природного права. Правовий порядок у загальному контексті розглядається, перш за все, як відображення юридичного буття, один із засобів функціонування й відтворення існуючого права. Крім того, сучасне осмислення правового порядку в умовах побудови правової держави вимагає нової соціокультурної інтерпретації цього феномену, що дозволяє усвідомити його місце і роль у процесі формування вітчизняної соціонормативної системи, яка ґрунтується на положеннях Основного Закону.

Актуальність теми дисертаційного дослідження викликана також станом сучасного правопорядку. За останні роки в Україні відбулися глибокі трансформації в соціальній, економічній і політичній сферах, триває процес реформування правової системи у напрямку її інтеграції в європейський правовий простір. Зазначені перетворення обумовлюють необхідність пошуку нових правових підходів до формування законодавства, розбудови сучасної держави та інститутів громадянського суспільства. Це, насамперед, пов'язано з недостатньою розробкою відповідних правових інструментів і механізмів, що

сприяють реалізації Основного Закону, особливо стосовно захисту прав і свобод людини, та призводить до того, що майже всі спроби реформування зазначених сфер є малоефективними і не досягають поставлених цілей.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали праці фахівців у сфері теорії права: Н. Арабаджи, А. Безрукова, С. Бобровник, О. Брилевої, А. Вісарова, О. Воробйової, К. Галинської, Є. Гіди, М. Григор'євої, С. Гусарєва, Ж. Дзейко, М. Духно, О. Зайчука, Л. Заморської, В. Козакова, М. Козюбри, А. Колодія, В. Косовича, О. Костенка, С. Клевцова, Н. Крестовської, А. Крижанівського, В. Лемака, Л. Луць, О. Львової, Л. Макаренко, О. Макарова, Г. Маргушиної, П. Назарова, У. Нехаєвої, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, Н. Панаріної, Н. Пархоменко, О. Петришина, С. Погребняка, П. Рабіновича, Н. Раханової, Л. Ращупкіної, О. Сауляка, І. Сидорука, С. Сенчука, О. Скакун, Т. Тарахонич, М. Теплюка, Л. Удовики, А. Юнусова, О. Ющика та ін.

За останні роки вітчизняними науковцями-юристами захищено низку кандидатських і докторських дисертацій з цієї проблематики. Серед інших можна виокремити дослідження О. Ушакова «Категорія «правовий порядок»: рівні дослідження та перспективи розвитку» (2008), Ю. Крисюка «Соціальний та правовий порядок як необхідна умова стабільності суспільства» (2008). А. Крижанівський захистив докторську дисертацію на тему «Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження)» (2009), в якій вперше на пострадянському просторі комплексно дослідив правову природу феномена правового порядку та його роль у житті суспільства.

Новий імпульс теорія правового порядку отримала завдяки розробкам у галузі конституційного права. За останні роки з'явилася низка публікацій, що стосуються окремих аспектів конституціоналізації правової системи та її елементів, зокрема правового порядку, серед яких можна виділити роботи Ю. Тихомирова та В. Лазарєва, які з'ясовували причини використання «конституційної доміанти» у правознавстві, а також І. Кравця, який у 2002 р., розглядаючи проблеми співвідношення конституціоналізму та правової системи як ядра для їх науково-теоретичного осмислення, виокремив питання конституціоналізації правового порядку. Пізніше цю проблему обґрунтували М. Бондарь, В. Крусс та А. Кузьмін. Аналізом конституціоналізації суспільних відносин займаються також Ю. Аврутін, Г. Арутюнян, О. Батанов, Ю. Барабаш, Ю. Бисага, Ю. Волошин, П. Добродумов, В. Кампо, О. Марцеляк, Н. Мяловицька, М. Орзіх, О. Саломатін, А. Селіванов, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, звертаючи увагу на конституціоналізацію держави і права як складник правової модернізації; М. Баймураатов, О. Дерябіна, М. Марченко, О. Стрельцова та Я. Чернопищук досліджують особливості процесів легітимації та конституціоналізації правової системи Європейського Союзу; М. Маліков, А. Крусян, О. Лютюк, Х. Приходько, О. Скрипнюк, І. Сліденко розглядають цей феномен з огляду на зміст конституційних норм і принципів та їх вплив

на систему законодавства; Р. Гаврилюк, М. Савчин, С. Шевчук вивчали проблеми конституціоналізації публічного і приватного права в практиці Конституційного Суду України; Л. Мурашко досліджує процес конституціоналізації з точки зору аксіології права; Г. Василевич, Л. Летнянчин, С. Прилуцький, К. Томашевський розглядали практичні сторони цього феномена, надавали його галузеву характеристику; О. Пугачов вивчав механізм конституціоналізації правового порядку; Д. Дьомічев розглядав конституціоналізацію в аспекті удосконалення законодавства та ін.

Зазначених питань також торкаються європейські та західні вчені в контексті дослідження проблем забезпечення прав людини, конституційного правосуддя та конституціоналізації Європейського простору. Це, зокрема, напрацювання таких авторів, як: А. Барак, Т. Бекер, Б.-О. Брід, Е.-В. Бьокенфьорде, К. Волтер, Д. Вет, П. Коллер, Д. Коммерс, Т. Крістіансен, Б. Леоні, К. Маккраден, А. Петерс, Д. Ребат, Л. Філіп, Ч. Франк.

Відаючи належне досягнутому у дослідженні проблем конституціоналізації правового порядку, доводиться констатувати, що недостатньо розробленим залишається визначення механізму забезпечення правового порядку, його опосередкованість в Основному Законі як нормативній основі, яка містить соціально-правові цінності. Зазначене зумовлене необхідністю проведення конституційної модернізації для створення правових механізмів ефективного реалізації конституційних норм та продукування конституціоналізму. Ідея конституціоналізації, незважаючи на існуючий науковий доробок, залишається актуальною та зумовлює інтерес до процесів її забезпечення, відображає потребу сучасної юридичної теорії і практики у формуванні загальних системних основ правопорядку, чіткому розумінні ролі чинників, які впливають на становлення й розвиток правового упорядкування суспільних відносин, у виробленні дієвих заходів і технологій щодо забезпечення та зміцнення правового порядку в контексті реалізації Основного Закону. Крім того, реальне втілення конституції та законів у життя залежить від правосвідомості громадян, яка є основою правової культури та забезпечує здатність громадян захищати свої права, відповідати за виконання своїх обов'язків. Від рівня правової культури також залежить авторитет влади і довіра до неї. Корупція, зловживання владою, неправомірні дії представників влади – головні чинники, які негативно впливають на правопорядок.

Складність проблематики певною мірою нівелює цінність лише загальнотеоретичного погляду або конституційно-правового аналізу правового порядку. Методологічний плюралізм сприяє більш повному і всебічному дослідженню феномену правового порядку та процесу його конституціоналізації. Відтак важливою умовою розвитку вітчизняного права і забезпечення правового порядку є комплексний аналіз теорії і практики його конституціоналізації, переосмислення норм чинного законодавства і, насамперед, положень Конституції України. З огляду на це, проблематика, яка

охоплює питання конституціоналізації права і правового порядку може розглядатись як самостійний напрям праводержавознавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах планових науково-дослідних тем Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: «Діалог громадянського суспільства, особи та держави в забезпеченні та захисті прав людини» (номер державної реєстрації 0115U001439), «Теорія і практика конституціоналізації систем права та законодавства: український досвід» (номер державної реєстрації 0114U004403), «Держава і громадянське суспільство: конституційно-правові засади взаємодії» (номер державної реєстрації 0114U003871), «Правова ідеологія як чинник розвитку демократичного суспільства» (номер державної реєстрації 0114U003870).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка цілісної концепції конституціоналізації правового порядку з урахуванням європейського досвіду та вироблення пропозицій по вдосконаленню вітчизняного законодавства та оновленню Конституції України.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких завдань:

- з'ясувати природу правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності;
- сформулювати методологічні засади дослідження конституціоналізації правового порядку;
- проаналізувати стан наукової розробки проблеми конституціоналізації правового порядку;
- сформулювати поняття механізму конституціоналізації правового порядку;
- охарактеризувати складові елементи механізму конституціоналізації правового порядку;
- визначити чинники конституціоналізації правового порядку;
- розкрити основні гарантії конституціоналізації правового порядку;
- обґрунтувати поняття та критерії ефективності конституціоналізації правового порядку;
- визначити складові забезпечення ефективної конституціоналізації правового порядку в контексті реалізації конституції;
- з'ясувати залежність ефективності конституціоналізації правового порядку від конституційності національного законодавства;
- окреслити стан та проблеми забезпечення конституціоналізації правового порядку в Україні на сучасному етапі;
- визначити стратегію конституціоналізації правового порядку;
- виявити роль конституціоналізації правового порядку в забезпеченні прав людини;
- з'ясувати особливості гармонізації законодавства України та права Європейського Союзу як напряму удосконалення національного правового порядку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі забезпечення правового порядку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади конституціоналізації правового порядку.

Методи дослідження. *Методологічною основою роботи є система філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження.*

За основу наукового пошуку взято соціонормативний підхід, за допомогою якого дослідження правового порядку та процесу його конституціоналізації у статичній та динамічній є найефективнішим, оскільки включає широкий методологічний інструментарій. Крім того, розгляд правопорядку з позицій його існування передбачає застосування міждисциплінарної методології, орієнтованої, перш за все, на соціальні аспекти існування права (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1).

Діалектичний метод дозволив охарактеризувати правовий порядок як багаторівневе поняття, яке складається під впливом різних процесів (соціальних, моральних, юридичних, економічних, політичних); охарактеризувати правовий порядок як соціально-правову категорію, в якій переплетені правові й неправові елементи, державно-владний і загальносоціальний зміст, інтереси соціальних груп, окремих індивідів і суспільства загалом. За допомогою діалектичного методу сформувалися погляди на правовий порядок як на статичне та динамічне явище, що дозволило оцінити його внутрішню організацію та зовнішні прояви (підрозділи 1.1, 2.3, 4.2).

На основі аксіологічного підходу розкрито природу основних конституційних цінностей, які визначають зміст і характер конституціоналізації правового порядку (підрозділи 2.1, 2.4, 3.2, 4.1, 4.3, 4.4). Відповідно методологія конституціоналізації правового порядку включає такі унікальні засоби (технології) як конституційне «зважування» цінностей; логіка конституційних принципів; конституційний вимір справедливого та належного. Це дозволило зробити висновок про те, що конституційні цінності, закріплюючи основи правопорядку, основні права людини і громадянина, визначають оптимальні параметри ефективності забезпечення правового порядку через систему конституційних принципів, які детермінують законотворчий процес, закріплюють критерії конституційності норм права та ефективну реалізацію Основного закону.

Соціологічний метод дозволив установити різницю між формальним і реальним правопорядком, з'ясувати, яким є справжній вплив Конституції на суспільні відносини, як вирішуються конфліктні ситуації в правовій системі. У межах соціологічного методу використано метод ідеалізації (ідеальних типів), який дозволив розглянути правопорядок як ідеальне явище, що відображає уявлення людей про його належний, необхідний або бажаний стан (підрозділи 1.1, 2.3, 2.4, 4.1, 4.3).

У контексті феноменологічного підходу показано, що розуміння природи правового порядку поза реальним правовим буттям індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому неможливе, адже цільове призначення конституціоналізації правового порядку пов'язане з реальним досягненням суспільних вимог щодо забезпечення верховенства конституції (підрозділи 1.1, 2.3, 3.2, 4.3).

Історичний метод застосовано при вивченні генези правового порядку, появи ідеї його конституціоналізації, обумовленості права та правопорядку характером умов історичного розвитку, у тому числі залежності від розвитку процесів глобалізації (підрозділи 1.1, 1.3, 4.1, 4.4). За допомогою цього методу відтворено еволюцію наукових досліджень природи правового порядку. Його використання дозволило максимально врахувати вітчизняний досвід, аспекти новизни і наступності в сучасних підходах до проблеми конституціоналізації правопорядку та намітити шляхи її розв'язання.

За допомогою логічного методу узагальнено представлені в науці підходи до розкриття природи правового порядку і критеріїв ефективності його конституціоналізації, визначено основні елементи цього механізму (зокрема нормативну, функціональну та інструментальну складові) тощо (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2, 3.1). Важливу роль у дослідженні відіграв такий логічний прийом, як класифікація, завдяки якому визначено місце і роль складових механізму конституціоналізації в забезпеченні правового порядку, спрогнозовано шляхи подальшого його зміцнення в умовах побудови правової держави та імплементації європейського досвіду (підрозділи 4.1, 4.2, 4.4).

Використання системного методу і звернення до теорії соціальних систем дозволило визначити ознаки правового порядку як одного з елементів правової системи, його роль і особливості в забезпеченні її ефективності (підрозділи 1.1, 3.2, 3.3, 4.2, 4.4). Цей метод також використано в конструюванні поняття «конституціоналізація правового порядку», що дозволило виявити системні зв'язки та взаємозумовленості права, конституції і правопорядку (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.43.2, 3.3).

Формально-юридичний метод використано під час вивчення текстів Конституції та законодавства України, а також практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із забезпеченням правового порядку (підрозділи 3.2, 3.3, 4.3).

Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні питань гармонізації законодавства України та права Європейського Союзу як напряму удосконалення національного правопорядку (підрозділи 4.1, 4.4). За його допомогою здійснено аналіз правової системи ЄС, що дозволило встановити її спільні та відмінні ознаки з національною правовою системою; надати порівняльну характеристику їх правовим порядкам.

Завдяки герменевтичному методу здійснено аналіз розвитку конституційних положень у законодавстві, з'ясовано вплив рішень Конституційного Суду України на реалізацію положень Конституції України у контексті правотлумачної діяльності (підрозділи 3.2, 3.3).

Основні висновки, положення та результати наукового дослідження ґрунтуються на аналізі Конституції України та чинного законодавства України, міжнародних правових актів, рішеннях Конституційного Суду України, юридичної наукової літератури, аналітичних та статистичних матеріалів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним теоретичним дослідженням, яке дало змогу сформуванню цілісної концепції конституціоналізації правового порядку з урахуванням європейських стандартів та досвіду вдосконалення вітчизняного законодавства і оновлення Конституції України. У зв'язку з цим сформульовано низку нових теоретичних висновків і пропозицій, зокрема:

уперше:

– доведено, що правопорядок забезпечується за допомогою соціальних і правових засобів, тому його слід розглядати одночасно в контексті соціокультурної та нормативної парадигми, а концепція правопорядку має інтегральний зміст та базується на міжгалузевій методології, орієнтованій на соціальні аспекти існування права;

– розроблено концепцію конституціоналізації правового порядку, метою реалізації якої є втілення конституційних положень і принципів в структуру правової системи; забезпечення верховенства та прямої дії конституції, повага до конституційних цінностей та гарантування їх реалізації; забезпечення прав та свобод людини і громадянина;

– обґрунтовано, що процес втілення в життя конституції, досягнення її цілей передбачає: концептуальне наукове обґрунтування конституційно-правових основ правового порядку; формування конституційного світогляду суб'єктів права; конституціоналізацію чинного законодавства; реалізацію Конституції та законів України; інституційне забезпечення конституціоналізації правового порядку тощо;

– запропоновано розглядати механізм конституціоналізації правового порядку як складне системне утворення, що включає в себе нормативну, функціональну та інструментальну складові, які пов'язані суб'єктно-об'єктними зв'язками особи, суспільства і держави, що засновані на конституційних принципах;

– доведено, що конституціоналізація є однією з найважливіших загальносоціальних умов та спеціально-юридичним засобом забезпечення й охорони прав та свобод людини і громадянина, зміцнення законності і правопорядку в державі;

– запропоновано виокремити серед принципів права принцип конституціоналізації, який визначається як засаднича ідея втілення в життя конституції, її дотримання та відповідність чинного законодавства положенням Основного закону;

– сформульовано поняття ефективності конституціоналізації правового порядку як співвідношення між результатом дії конституції й тією метою, задля

якої її було прийнято, що дало можливість виокремити два рівні ефективності конституціоналізації правового порядку: правотворчий та правозастосовний;

– виокремлено критерії ефективності конституціоналізації правового порядку: змістовні, інструментальні, результативні;

– запропоновано зміни і доповнення до розділу XIV Конституції України, зокрема: додати статтю 162 «Реалізація Конституції України», в якій визначити поняття, принципи, суб'єкти та гарантії реалізації Основного закону;

– запропоновано нормативно закріпити презумпцію конституційності в Конституції України, доповнивши статтю 152 розділу XII таким змістом: «Нормативний правовий акт, прийнятий в Україні, вважається відповідним Конституції України до того моменту, поки його невідповідність Конституції буде встановлено рішенням Конституційного Суду України»;

удосконалено положення щодо:

– дефініції правового порядку як якісного фактичного стану урегульованості суспільних відносин, заснованого на реалізації права і забезпеченого особливим конституційно-правовим механізмом;

– тлумачення змісту терміна «конституціоналізація»: 1) як триваючого процесу конкретизації засад, імплементації цінностей і норм конституції в чинному законодавстві; 2) як складової процесу конституційно-правової (юридичної) інституціоналізації; 3) як конституювання міжнародного права (глобальний конституціоналізм);

– виокремлення видів конституціоналізації правового порядку за суб'єктами: 1) як результат правотворчої діяльності уповноважених органів державної влади; 2) як результат діяльності конституційного суду; 3) як результат діяльності судів загальної юрисдикції в ході судового нормоконтролю;

– чинників конституціоналізації правового порядку серед яких: правова культура громадян; професійно-правова культура осіб, які застосовують право; конституційна законність; однакове застосування судами України при здійсненні правосуддя принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів України, європейського законодавства тощо;

– результатів впливу конституціоналізації на формування правової системи та забезпечення правового порядку, а саме: формування механізму гармонійного розвитку міжнародного й національного законодавства; розвиток чинного законодавства згідно з Конституцією; досягнення єдності правотворчої та правозастосовної практики; формування чіткої ієрархії чинного законодавства шляхом ліквідації прогалин та колізій нормативно-правового інструментарію; удосконалення розподілу повноважень між гілками влади; формування правової свідомості та правової культури, основою яких є верховенство конституції;

набули подальшого розвитку положення щодо:

– забезпечення правопорядку як одного з основних і найважливіших напрямів діяльності держави, пов'язаної із захистом, гарантуванням основних прав і свобод людини і громадянина;

– ролі Конституції в процесі конституціоналізації правового порядку, яка проявляється в двох аспектах: 1) виступає юридичною основою процесу конституціоналізації; 2) встановлює механізм узгодження актів міжнародного і національного права, тим самим встановлюючи конституційний механізм гармонізації відповідних правових систем;

– способів конституціоналізації правового порядку: нормативно-законодавча конституціоналізація, яка полягає у приведенні відповідно до Конституції чинного законодавства; нормативно-інтерпретаційна яка є реалізацією норм і принципів конституції в галузевому законодавстві на основі рішень Конституційного Суду України;

– стадій конституціоналізації правового порядку: розробка і прийняття основоположного акта – Конституції; втілення конституційних положень у всі елементи правової системи; забезпечення пріоритету конституційних цінностей та їх суворе дотримання суб'єктами права; оновлення Основного закону відповідно до розвитку суспільних відносин;

– гарантування конституції: судового, коли її гарантом виступає спеціалізований орган конституційного контролю; політичного, коли її гарантом є глава держави, що забезпечує реалізацію конституційних норм і визначає основні напрями законодавчої політики та діяльності уряду;

– послідовності у конституціоналізації суспільних відносин з метою гармонізації зв'язків між конституцією та правозастосовною практикою;

– визначення конституційності як рівня і стандарту конституціоналізації правового порядку в результаті якої забезпечується верховенство конституції;

– основної мети конституціоналізації правового порядку, а саме: забезпечення прав і свобод людини і громадянина; узгодження соціальних інтересів та розв'язання соціальних конфліктів; забезпечення балансу і динамічної рівноваги між гілками влади;

– зростання ролі конституційних і наднаціональних судів, що здійснюють юрисдикційний судовий контроль відповідності національного законодавства міжнародним стандартам в процесі європейської конституціоналізації.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення конституційного забезпечення правового порядку; у процесі правотворчості – для внесення змін та доповнень до Конституції України та розвитку галузевого законодавства з питань зміцнення правового порядку; у правозастосованні – для вдосконалення практики реалізації норм права; у навчальному процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників з теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, викладання відповідних навчальних дисциплін; у просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена апеляційним судом Чернівецької області (акт про впровадження № 14-19/18 від 31.05.2017 р.), а

також Головним територіальним управлінням юстиції в Чернівецькій області (акт про впровадження № 01-18/114 від 27.04. 2017 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 16/15-1057 від 14.04.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені авторкою особисто. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання. Наукові ідеї та розробки, що належить авторам праць, опублікованих у співавторстві з дисертантом, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданні відділів теорії держави і права, конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, а також доповідалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них: Міжнародна науково-практична конференція «Нове міжнародне та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ, 16–17 лютого 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту» (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.; тези опубліковано); науково-практична Інтернет-конференція «Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний та міжнародний вимір» (м. Київ, 24 лютого 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку» (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (м. Одеса, 16–17 березня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення» (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (м. Тернопіль, 30 березня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного права» (м. Харків, 12–13 квітня 2012 р.; тези опубліковано); Всеукраїнська конференція «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2012 р.; тези опубліковано); Всеукраїнська науково-практична конференція «Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Національні та

міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 22–23 червня 2013 р.; тези опубліковано); науково-практична Інтернет-конференція «Конституційні засади правового життя: світові традиції та національні реалії» (м. Київ, 28 червня 2013 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, 5–6 липня 2013 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 19–20 липня 2013 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Право и околоправовые науки: новые векторы исследований развития институциональной структуры правового государства в современных условиях» (м. Санкт-Петербург, 14 вересня 2013 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Конституция – Основной Закон белорусского государства и общества (к 20-летию принятия)» (м. Мінськ, 11–12 березня 2014 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы» (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.; тези опубліковано); всеукраїнська юридична науково-практична конференція «Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності: генезис та напрями вдосконалення» (м. Тернопіль, 11 квітня 2014 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Práva a slobody človeka a občana: mechanismus ich implementácie a ochrany rôznych oblastiach práva» (Bratislava, Slovenská republika, 19–20 вересня 2014 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (м. Кишинів, 7–8 листопада 2014 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 27–28 лютого 2015 р.; тези опубліковано); всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Реформування законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу» (м. Тернопіль, 27 березня 2015 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на правопорядок України» (м. Київ, 22 квітня 2015 р.; тези опубліковано); науково-практична конференція «Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання» (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Чотирнадцять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 р.; тези опубліковано); науково-практична Інтернет-конференція «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2015 р.; тези опубліковано); наукова конференція «Антропосоціокультурна природа права» (м. Чернівці, 25–26 травня 2016 р.; тези опубліковано); Міжнародний круглий стіл «Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти» (м. Одеса, 16 липня 2016 р.; тези опубліковано); всеукраїнська науково-практична конференція «Юридична техніка і технологія:

теорія та практика застосування» (м. Львів, 24–25 листопада 2016 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 84 наукових працях, зокрема у двох індивідуальних монографіях, чотирьох розділах у колективних монографіях, у 37 статтях, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав та наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі 6 – у наукових періодичних виданнях інших держав та 10 – у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних), у 11 наукових виданнях, які додатково відображають результати дисертації, у 30 тезах доповідей на конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, чотирнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 503 сторінки, з них 385 – основний текст, 66 (734 найменування) – список використаних джерел, 19 – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено рівень вивчення проблематики; визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано об'єкт і предмет, мету та основні завдання, методологію дослідження; визначено основні положення, що відображають наукову новизну одержаних результатів, відомості про їх апробацію та публікації автором основних положень дослідження, його структуру й обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» складається із трьох підрозділів, у яких розглядаються представлені в юридичній науці підходи до розуміння природи правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності, характеризується стан наукової розробки проблеми конституціоналізації правового порядку та методологічні засади дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Правовий порядок як юридична категорія та явище правової дійсності»* розкрито взаємозв'язок права та правопорядку як явищ, які забезпечують розвиток демократичного суспільства, верховенство прав людини. Наголошено, що право є ціннісно-нормативною системою, основою якої є порядок. Правопорядок є: результативною стороною права; правом, реалізованим у суспільних відносинах; станом реалізації і показником реалізації права.

Особлива роль права у формуванні правового порядку пояснюється його соціально-психологічними функціями: оцінки (суб'єктивне право) та опису (об'єктивне право). Суб'єктивне право людини дозволяє їй дати власну оцінку суспільним явищам з позиції «справедливо–несправедливо». Об'єктивне право дозволяє відобразити в нормативно-правових актах суспільну практику та закріпити правові засоби досягнення порядку в суспільстві. З огляду на це, правовий порядок – це об'єктивно та суб'єктивно обумовлений стан

соціального життя, який характеризується внутрішнім погодженням, урегульованістю системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права та законності, а також на демократичних, гуманістичних та моральних вимогах, правах та обов'язках, свободі та відповідальності всіх суб'єктів права. Зроблено висновок, що правопорядок слід розглядати одночасно в контексті соціокультурної та нормативної парадигми.

Наголошено, що забезпечення правопорядку є одним з основних напрямів діяльності держави з точки зору безпеки людини, охорони її прав і свобод. Держава становить найважливішу ланку правового порядку, це владний суб'єкт, що забезпечує правопорядок й охороняє систему конституційних цінностей. Правовий порядок розглянуто як стан, що забезпечується особливим механізмом (зокрема конституційним). Відповідно, у межах дослідження запропоновано визначення категорії «правопорядок» як якісного фактичного стану урегульованості суспільних відносин, заснованому на реалізації права і забезпеченого особливим конституційно-правовим механізмом.

У підрозділі 1.2 «Методологічні засади дослідження конституціоналізації правового порядку» обґрунтовується застосування міжгалузевої методології, орієнтованої на соціальні аспекти існування права. Комплексний підхід до з'ясування методологічних засад дослідження проблем конституціоналізації правового порядку передбачає плюралізм і додатковість наукових методологічних підходів.

Активне використання системного підходу в теоретичному конструюванні поняття «конституціоналізація правового порядку» передбачає виявлення системних зв'язків та взаємозумовленості права, конституції і правопорядку як основних елементів правової системи. Наголошено, що конституціоналізація правового порядку, з позицій системного підходу, є приведенням правової системи в стан, що відповідає цілям функціонування і розвитку конституції, шляхом удосконалення організації такої системи з огляду на трансформаційні процеси в суспільстві. Звернення до теорії соціальних систем дозволило визначити ознаки правового порядку як одного з елементів правової системи, його роль і особливості в забезпеченні її ефективності.

За допомогою діалектичного методу правопорядок розглянуто як багаторівневе поняття, яке складається під впливом соціальних, моральних, правових, економічних, політичних чинників. Наголошено, що правовий порядок є соціально-правовою категорією, в якій переплетені правові й неправові елементи, державно-владний і загальносоціальний зміст, інтереси соціальних груп, окремих індивідів і суспільства загалом. Розуміння природи правового порядку поза реальним правовим буттям індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому неможливе.

З позиції аксіологічного підходу методологія конституціоналізації правового порядку включає такі унікальні засоби (технології) як конституційне «зважування» цінностей; логіка конституційних принципів; конституційний вимір справедливого та належного. Конституційні цінності, закріплюючи

основи правопорядку, основні права людини і громадянина, визначають оптимальні параметри ефективності забезпечення правового порядку через систему конституційних принципів, які детермінують законотворчий процес, закріплюють критерії конституційності норм права та ефективну реалізацію Основного закону. Соціологічний метод дозволив установити різницю між формальним і реальним правопорядком, з'ясувати, яким є вплив Конституції на суспільні відносини, як вирішуються конфліктні ситуації в правовій системі. У межах соціологічного методу використано метод ідеалізації (ідеальних типів), який дозволив розглянути правопорядок як ідеальне явище, що відображає уявлення людей про його належний, необхідний або бажаний стан.

В основу вивчення генези правового порядку покладено історичний метод, за допомогою якого відтворено еволюцію наукових досліджень його природи. Використання цього методу дозволило максимально врахувати вітчизняний досвід, аспекти новизни і наступності в сучасних підходах до проблеми конституціоналізації правового порядку та намітити шляхи її розв'язання. За допомогою логічного методу узагальнено представлені в науці підходи до розкриття природи правового порядку і критеріїв ефективності його конституціоналізації, визначено основні елементи цього механізму (нормативну, функціональну та інструментальну складові). Важливу роль у дослідженні відіграв такий логічний прийом, як класифікація, що дозволив визначити місце і роль складових механізму конституціоналізації в забезпеченні правового порядку.

Формально-юридичний метод використано під час вивчення текстів Конституції та законодавства України, а також практики Конституційного Суду України. Завдяки герменевтичному методі здійснено аналіз розвитку конституційних положень у законодавстві, з'ясовано вплив рішень Конституційного Суду України на реалізацію положень Конституції України у контексті правотлумачної діяльності. Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні питань гармонізації законодавства України та права Європейського Союзу як напряму удосконалення національного правопорядку.

У підрозділі 1.3 «Стан наукової розробки проблеми конституціоналізації правового порядку» здійснено аналітичний огляд основних поглядів провідних вітчизняних та зарубіжних учених на проблему конституціоналізації правового порядку та простежено їх розвиток у юридичній науці. Окремі з наведених джерел аналізуються у вітчизняній юридичній літературі вперше.

Підкреслено, що одне з перших розумінь так званого горизонтального ефекту конституції виробив німецький Федеральний конституційний суд у відомому рішенні у справі Luth 1958 h., визначивши, що конституційні положення не контролюють, а лише сприяють розвитку права, тому їх дія скоріше є опосередкованою, аніж прямою. У даному напрямі розглянуто підходи європейських та західних учених, які досліджують проблеми забезпечення прав людини, конституційного правосуддя та конституціоналізації Європейського простору (А. Барак, Т. Бекер, Б.-О. Брід,

Е.-В. Бьокенфьорде, К. Волтер, Д. Вет, П. Коллер, Д. Коммерс, Т. Крістіансен, Б. Леоні, К. Маккраден, А. Петерс, Д. Ребат, Л. Філіп, Ч. Франк).

Зазначено, що для української юридичної науки конституціоналізація – відносно новий напрям досліджень, який збагатив її понятійно-категорійний апарат термінами «конституціоналізм», «конституційність», «конституювання», «конституційне регулювання», «реалізація конституції» тощо. Нині провідні вітчизняні вчені вивчають проблеми конституціоналізації публічного і приватного права в практиці Конституційного Суду України, з позицій впливу правової політики на законодавство та загальнотеоретичних проблем конституціоналізації правової системи загалом та правового порядку зокрема (І. Бабін, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, Ю. Волошин, Р. Гаврилюк, П. Добродумов, В. Кампо, С. Квач, А. Крусян, Л. Летнянчин, О. Марцеляк, О. Лотюк, М. Орзіх, Н. Пархоменко, С. Прилуцький, М. Савчин, А. Селіванов, О. Скрипнюк, І. Сліденко, О. Стрельцова, А. Худик, В. Федоренко, Я. Чернопищук, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко). Вагомою в цьому аспекті є реалізація в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького наукового проекту «Конституціоналізація галузевого законодавства». За його результатами опубліковано ряд монографій: «Теорія і практика конституціоналізації національних систем права та законодавства: український досвід» (2012), «Теорія і практика конституціоналізації галузевого законодавства України» (2013), «Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України» (2014), «Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини» (2016).

На підставі аналізу основних ознак та властивостей конституціоналізації правового порядку сформульовано дефініцію цього феномену як слідування правилам, установленим конституцією, забезпечення її верховенства та прямої дії, повага до конституційних цінностей всіх членів суспільства та держави в цілому; це гарантія дотримання норм Основного Закону, прав та свобод людини і громадянина, забезпечення ефективності правової системи та її елементів; це процес проникнення конституційних положень і принципів (цінностей) в структуру правової системи з метою трансформації універсальних положень конституції. Зазначено, що конституціоналізація є критерієм конкретизації засад, цінностей конституції в чинному законодавстві та в реальних суспільних відносинах, що формує правовий режим користування основними правами та свободами людини і громадянина.

Розділ 2 «Механізм конституціоналізації правового порядку» складається із чотирьох підрозділів, присвячених дослідженню природи та визначенню поняття механізму конституціоналізації правового порядку, його основних складових, а також чинників та гарантій.

У підрозділі 2.1 «Поняття механізму конституціоналізації правового порядку» механізм конституціоналізації аналізується як соціальна система, адже розвиток суспільних відносин зумовлює постійний моніторинг і внесення змін та доповнень до системи права й законодавства і в такий спосіб впливає на

правопорядок, змінюючи його форми, зміст і механізм забезпечення. Завданням цього механізму є забезпечення належного правового порядку в державі і на цій основі – формування стійкої правової системи та єдиного правового простору, що полягає у подальшому розвитку правових засад української державності, протидії політичним, військовим, економічним та соціальним кризам. Відповідно, правопорядок має бути забезпечений необхідними регулятивними механізмами, ціннісними засадами, ідеями та принципами, які закріплені, перш за все, в конституції.

Основний акцент зроблено на стадіях механізму конституціоналізації правового порядку: 1) втілення конституційного права в конституційному акті (як правило, в конституції) – «право в нормі»; 2) втілення права в конституційних правовідносинах; 3) дія галузевих правовідносин відповідно до норм і принципів конституції; 4) втілення права у фактичних правомірних діях суб'єктів права. Відповідно, механізм конституціоналізації передбачає: розробку і прийняття основоположного акта – конституції; втілення закріплених у ній положень у всі елементи правової системи; забезпечення пріоритету конституційних положень та суворе дотримання їх у повсякденній діяльності суб'єктами права; застосування конституційних положень; оновлення Основного закону відповідно до розвитку суспільних відносин. Основною формою конституціоналізації є повноцінне втілення конституційних положень у зміст усіх елементів правової системи. Результатом цього процесу є конституційність норм права, а також правопорядок, адже саме в конституції та законодавстві визначаються головні засади правопорядку і питання його формування й підтримання. Механізм конституціоналізації визначено як складне системне утворення, що включає в себе нормативну, функціональну та інструментальну складові, які пов'язані суб'єктно-об'єктними зв'язками особи, суспільства і держави, що засновані на конституційних принципах. Зазначено, що функція конституціоналізації правового порядку – один із напрямів діяльності держави, який виникає разом із прийняттям конституції та відбувається протягом усього конституційного процесу.

У підрозділі 2.2 «Складові механізму конституціоналізації правового порядку» в основу дослідження покладено ідею комплексного багаторівневого механізму, що виступає як система, яка включає нормативну, функціональну та інструментальну складові.

Наголошено, що одним із основних нормативних засобів конституціоналізації правового порядку є Конституція, адже в Основному Законі міститься перелік основоположних прав і свобод, які вимагають заходів з боку держави для їх забезпечення. Нормативний аспект механізму конституціоналізації правового порядку також відображають конституційні закони, міжнародні стандарти, європейські принципи. Конституціоналізація правового порядку безпосередньо залежить від змісту тих цінностей і принципів, що закладені в конституції та зумовлені особливостями національної правової системи, в основі якої лежить правовий розвиток

соціально-економічних процесів на засадах й відповідно до цінностей сучасного конституціоналізму.

Змістом функціональної складової механізму конституціоналізації виступають його форми: правотворча та правозастосовна. Правотворча форма конституціоналізації правового порядку визначає певні загальнообов'язкові правила поведінки, які є умовою забезпечення правопорядку. Це форма конституціоналізації, пов'язана з функціями держави та її органів щодо забезпечення належного правового порядку за допомогою видання або санкціонування правових норм, які відповідають положенням конституції, а також зміни або скасування чинних, які їй суперечать. Правозастосовна форма характеризує виконавчо-розпорядчу діяльність держави та її апарату із забезпечення законності та правопорядку і спрямована на створення сприятливих умов для ефективної реалізації конституції, забезпечення захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Виокремлено види конституціоналізації правового порядку за суб'єктами: 1) як результат правотворчої діяльності уповноважених органів державної влади; 2) як результат діяльності конституційного суду; 3) як результат діяльності судів загальної юрисдикції в ході судового нормоконтролю. Наголошено на особливій ролі судової влади в процесі конституціоналізації правового порядку по забезпеченню єдності нормативної та фактичної реалізації конституції, її правової охорони за допомогою здійснення судового нормоконтролю. Послідовна конституціоналізація правового порядку у формально-юридичному розумінні за допомогою нормотворчої та правозастосовної діяльності Президента, Парламенту, Уряду, органів правосуддя забезпечить ефективність правової системи.

Інструментальну складову конституціоналізації правового порядку становлять її методи як способи впливу норм Основного Закону на суспільні відносини. Це комплекс взаємопов'язаних заходів матеріально-технічного, організаційно-управлінського та спеціально-юридичного характеру, які здійснюються державою, її органами та посадовими особами з метою забезпечення реальної дії Конституції. Виокремлено загальні та спеціальні методи конституціоналізації правового порядку. До перших віднесено: метод нормативно-правового регулювання (імперативний та диспозитивний); методи переконання та примусу; методи рекомендацій та заохочення; метод договірної регулювання, що набуває в умовах демократичної побудови держави універсального значення, оскільки розповсюджується на сферу не тільки приватних, а й публічних інтересів; метод інформаційного впливу тощо. До других віднесено конституційний контроль та конституційний аудит, що пов'язано з прямою дією Конституції України та доповнюється правовими позиціями Конституційного Суду України і Верховного Суду. Зазначено, що характерною рисою європейської конституціоналізації є зростання ролі конституційних і наднаціональних судів, що здійснюють юрисдикційний судовий контроль законодавства. Застосовуючи конституційні норми, суди

забезпечують пряму дію конституції, виявляючи законодавчі прогалини, що спонукають законодавця до прийняття актів, відповідних конституції.

У підрозділі 2.3 «Чинники конституціоналізації правового порядку» зазначено, що складноструктурований процес конституціоналізації правового порядку є виявом і наслідком взаємодії соціальних і юридичних чинників. Критерієм такого поділу є механізм реалізації конституції, адже дезорганізація соціального, економічного, психологічного і, як наслідок, правового устрою життя є живильним середовищем для порушення норм конституції, а відтак і відсутності належного правового порядку.

Соціальний механізм забезпечення конституціоналізації правового порядку сприяє втіленню положень конституції у всі сфери життєдіяльності суспільства. До даного блоку віднесено політичні, економічні та соціально-культурні чинники. Наголошено на особливій ролі політичних чинників, які безпосередньо впливають на ефективність конституціоналізації правового порядку: правова політика виступає основною стратегією розвитку правової системи, основні засади якої сформульовано в Конституції. З іншого боку, неефективність конституціоналізації правопорядку може породжуватися наявністю соціального супротиву, зіткненням протилежних політичних інтересів тощо (особливо це стосується реформування Основного Закону). Цей зв'язок може набувати форми відвертої політичної кон'юнктури в державі, де з огляду на низький рівень політичної культури, відсутність демократичної самоорганізації населення та цивілізованого досвіду досягнення соціально-політичних компромісів, наявності тоталітарного минулого не дотримуються та порушуються конституційні права та свободи людини та громадянина.

Соціально-культурні чинники засновані на системі почуттів та емоцій, настроїв, орієнтацій індивідуальної чи колективної свідомості, відображають ставлення громадян до конституції, права в цілому і до проблеми їх дотримання та реалізації. Належний рівень правової культури має організаційно-регулювальний вплив на забезпечення правомірної поведінки учасників суспільних відносин. Натомість низький рівень правової культури є деструктивним чинником, який є причиною ухвалення помилкових юридичних рішень, які розмивають основи правопорядку. У цьому значенні наголошено на результативності правового виховання (поваги до права, закону) та поширенні юридичних знань як основних засобів подолання деструкцій у праві.

Юридичний механізм безпосередньо пов'язаний із стабільністю, ефективністю реалізації та прямою дією Основного закону. Конституція визначає основні параметри правопорядку, відтак конституціоналізація правового порядку залежить від стабільності конституційного ладу, конституційних принципів та ціннісних орієнтирів розвитку суспільства, задекларованих у конституції. Зазначено, що конституціоналізація за таких обставин виступає одночасно вектором і показником конституційної законності, обумовлює зрозумілість та чіткість параметрів взаємної відповідальності держави та людини, держави та громадянського суспільства. Конституційна законність виступає індикатором реалізації заходів

юридичної відповідальності, необхідної для забезпечення правового порядку, його послідовної конституціоналізації. Серед юридичних чинників конституціоналізації вагоме значення має інтеграція елементів міжнародної правової системи в сучасне українське право, яка полягає в забезпеченні гармонійної взаємодії міжнародного й національного законодавства та впливає на процес реалізації положень Основного Закону.

У підрозділі 2.4 «Гарантії конституціоналізації правового порядку» категорія «гарантія» тлумачиться як зобов'язання держави щодо ефективного забезпечення правового порядку. Гарантії правопорядку є інституціоналізацією ідеї конституціоналізації права та обумовлюють можливість реалізації приписів конституції в практичній площині. Саме держава в особі уповноважених органів є гарантом законності і правопорядку. Вона не тільки забезпечує правопорядок, а й відповідає перед суспільством і окремими громадянами за його реальний стан. Наголошено, що гарантії можуть існувати тільки в державі, побудованій на правових засадах, що виходять із принципів верховенства права та правового закону, поділу державної влади, забезпечення взаємної відповідальності держави та особи.

Гарантії конституціоналізації правового порядку визначено як об'єднані в певну систему умови, способи й засоби дотримання, виконання і реалізації положень конституції та національного законодавства з метою захисту прав і свобод людини і громадянина, формування правової держави і громадянського суспільства. Зазначено, що система забезпечення стабільності конституційно-правових відносин та конституційного порядку втілюється через усталену сукупність засобів та механізмів управління суспільством та забезпечення основоположних людських цінностей. У цій системі головною гарантією визнається право на судовий захист. Підкреслено, що судова влада виступає гарантом захисту від свавілля влади, від прийняття й виконання законів та підзаконних актів, які порушують закріплені в Основному Законі основи конституційного ладу, конституційні права і свободи громадян. Провідну роль у цьому процесі відіграє Конституційний Суд України. Наголошено, що на процес конституціоналізації правового порядку особливо впливають правові позиції Конституційного Суду, в яких інтерпретуються та розвиваються окремі положення конституції.

У підтримуванні стану правопорядку, гарантованості його конституціоналізації важливе значення має юридична відповідальність суб'єктів права, через яку забезпечується дієвість конституційно-правових норм, підвищується їх ефективність, а також вплив конституційного законодавства на галузеві норми права. Акцентовано на важливості створення механізмів, за яких конституційна відповідальність була б реальним конституційно-правовим інститутом забезпечення правопорядку, головне призначення якої – відновлення порушеного правового порядку, балансу у взаємовідносинах між владними інститутами, а також захист прав людини.

Розділ 3 «Ефективність конституціоналізації правового порядку» складається з трьох підрозділів, у яких досліджуються поняття та критерії

ефективності конституціоналізації правового порядку, реалізації конституції та конституційності національного законодавства з точки зору ефективності правових норм та права загалом.

У підрозділі 3.1 «Поняття та критерії ефективності конституціоналізації правового порядку» поняття «ефективність» розглянута з точки зору результативності правового регулювання та цілеспрямованості дії норм Основного Закону. Ефективність є оцінною властивістю, яка визначає ступінь (рівень) результативності функціонування інституційно-правового механізму в досягненні правопорядку в суспільстві. Зазначено, що правопорядок є одним із засобів (критеріїв) визначення ефективності національного законодавства з огляду на реалізацію та розвиток норм конституції. Зроблено висновок, що ефективність конституціоналізації правового порядку – це співвідношення між результатом дії конституції й тією метою, задля якої її було прийнято. Причому механізм конституціоналізації правового порядку повинен бути соціально цінним за своїм характером, створювати режим сприяння задоволенню законних інтересів суб'єктів права. Соціальна ефективність дозволяє критично оцінити чинне законодавство і в аспекті природних прав та свобод людини, і щодо співвідношення інтересів особи, суспільства і держави.

Умовами ефективності конституціоналізації правового порядку є обставини, що сприяють реалізації цінностей, закладених у конституції. Критерії конституціоналізації правового порядку згруповано в змістовні (наукова обґрунтованість; реалістичність конституції, системна організованість процесу конституціоналізації права); інструментальні (точність та конкретність конституційних положень; оптимальність, доступність та законодавче закріплення конституційних положень); результативні (реалізація приписів Основного Закону, їх відповідність суспільним відносинам). Запропоновано виділяти два рівні ефективності конституціоналізації правового порядку: правотворчий та правозастосовний, які відображають процес конституціоналізації та охоплюють питання досягнення необхідного рівня правового порядку шляхом прийняття і введення в дію конституції, визначення статусу суб'єктів забезпечення конституціоналізації правового порядку, а також порядок реалізації та застосування конституції у конкретних суспільних відносинах.

У підрозділі 3.2 «Забезпечення ефективної конституціоналізації правового порядку в контексті реалізації конституції» доведено, що найважливішим параметром конституціоналізації правового порядку є оцінка ефективності дії конституції, реалізація положень якої дає змогу створити законодавчу базу як основу формування національного правового порядку. Ефективність Основного Закону визначено за такими критеріями: соціальний зміст конституції, її легітимність, пряма дія та програмний характер. У такому випадку конституціоналізація розуміється як вбудовування законодавства у правову систему, засновану на верховенстві конституції.

Підкреслено, що механізм реалізації Конституції України заснований на правових принципах та виступає підґрунтям конституціоналізації правового порядку. Конституціоналізація правових принципів може здійснюватися: шляхом прямого зазначення принципу в тексті конституції; через встановлення в конституційному тексті принципово-змістових норм-дефініцій, норм-цілей, норм-завдань, норм-функцій; за допомогою достовірного визначення принципового змісту окремих або взаємопов'язаних конституційних положень у конституційній практиці. В цьому аспекті запропоновано проект змін до Конституції України щодо її реалізації.

Наголошено, що за допомогою конституційних норм і подальшої конституціоналізації законодавства держава, з одного боку, обмежує себе, а з іншого – формулює гарантії розвитку громадянського суспільства, закріплюючи права та свободи людини і громадянина та механізм їх реалізації. Тому важливим показником, який визначає ступінь реалізованості норм конституції, є адекватність відображення в ній цінностей, потреб та інтересів суспільства. Соціальна ефективність та реалізація конституції залежать від її здатності відображати потреби суспільного розвитку і сприяти їх забезпеченню.

У підрозділі 3.3 *«Конституційність національного законодавства та ефективність конституціоналізації правового порядку»* поняття «конституційність» розглянуто крізь призму конституціоналізації національного законодавства, з урахуванням базових конституційних принципів і положень.

Наголошено на двох підходах до поняття «конституційність»: природно-правовому, в основі якого лежить ідея природних прав та свобод людини і громадянина; позитивістському, згідно з яким правові акти оцінюються на предмет їх відповідності конституції за формою і змістом. Обґрунтовано характеристику конституційності нормативно-правових актів як їх якісної властивості, яка має важливе значення в процесі реалізації норм права; як принципу, який формулюється і проявляється в процесі з'ясування відповідності норм права конституції та характеризує пізнання об'єктивних закономірностей і опосередкування певних суспільних відносин; як загальної вимоги, яка характеризує режим конституційної законності. Визначення конституційності здійснюється за допомогою колізійного методу: виявлення колізій між конституцією і законами, виявлення причин виникнення таких колізій, визначення напрямів впливу конституційного законодавства на елементи правової системи.

Виокремлено критерії конституційності нормативно-правових актів, які поділено на дві групи: змістові, які пов'язані із втіленням у поточному законодавстві конституційних принципів та формальні, пов'язані із суб'єктом, який прийняв акт, формою акта, його місцем в ієрархії нормативних актів. На цій підставі зроблено висновок, що конституційність – це рівень і стандарт конституціоналізації, гарантія забезпечення правопорядку, дотримання прав і свобод людини і громадянина. Наголошено на посиленні відповідальності державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб за

невиконання рішень про скасування або призупинення дії актів, які суперечать Конституції України, а також за невиконання судових рішень про визнання таких актів незаконними. Ці питання віднесено до повноважень Національного Антикорупційного бюро України, Антикорупційної прокуратури та інших органів влади, спрямованих на активну протидію та запобігання корупційним проявам, забезпечення єдиних стандартів захисту прав людини, а також підвищення рівня законності, забезпечення правового порядку та його послідовної конституціоналізації.

Розділ 4 «Стан та перспективи конституціоналізації правового порядку в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовано стан реального правового порядку в країні, рівень захищеності прав і свобод особи в контексті гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу.

У підрозділі 4.1 «Забезпечення конституціоналізації правового порядку в Україні на сучасному етапі» здійснено узагальнення та аналіз інформації про стан правопорядку, який віднесено до найважливіших завдань по вдосконаленню механізму його конституціоналізації. Виявлено, що сучасному стану конституціоналізації права характерні такі негативні риси: відсутність раціонально обґрунтованої правової політики, системності рішень державної влади; відсутність оптимальних економічних і політичних умов для розвитку правової системи в цілому та окремих її елементів; низький рівень правосвідомості суб'єктів права, консерватизм та інертність їх дій. Зазначено, що однією з важливих характеристик конституціоналізації правового порядку є стан судової системи, яка відображає ступінь розвиненості конституціоналізму, ефективність механізму конституціоналізації, рівень захищеності прав і свобод людини, зрілість структур громадянського суспільства та є фундаментом демократії. Основними критеріями оцінки стану судової системи є доступність судового захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, справедливість використовуваних процедур і безсторонність суддів.

Акцентовано на визнанні пріоритетних цілей Основного Закону, які полягають у забезпеченні прямої дії конституції, послідовному втіленні принципу верховенства права у систему джерел права. В якості основних виділено забезпечення прав та свобод людини і громадянина, формування правової держави і громадянського суспільства, забезпечення стабільності та правопорядку в суспільстві, утвердження режиму законності, створення гарантій правової безпеки. Наголошено на реалізації норм конституційної демократії, які забезпечували б: ротацію влади; відповідність чинного законодавства реальним потребам прав і свобод людини; подальше удосконалення чинного законодавства та його відповідність Основному Закону; підвищення ефективності конституційного контролю у сфері забезпечення конституціоналізації правопорядку; підвищення правової культури та правової свідомості, подолання правового нігілізму та здійснення правового виховання з метою безумовного виконання конституційних обов'язків; усунення будь-яких чинників, що дестабілізують правопорядок.

У підрозділі 4.2 «Правова стратегія як інструмент конституціоналізації правового порядку» продемонстровано, що процес конституціоналізації правового порядку в умовах постійних економічних, політичних і соціальних змін може бути успішним лише за умови здійснення державою послідовної, науково обґрунтованої і внутрішньо несуперечливої правової політики, яка орієнтована на досягнення правових цілей, які є значущими для людини, реалізації її основних прав і свобод. Така людиноцентристська політика здатна забезпечити правовий порядок на основі правової стратегії, орієнтованої на людину. Виступаючи найоптимальнішим засобом досягнення рівноваги у правовій системі, правові стратегії спрямовані на оцінку стану забезпечення прав людини, досягнення балансу приватних і публічних інтересів, усунення протиріч між чинним правом і юридичною практикою, правом і правосвідомістю.

Наголошено, що реалізація правової стратегії в процесі конституціоналізації правового порядку може бути найбільш успішною за умови планування, яке повинно охоплювати як модернізацію державного механізму в цілому, так і окремих функціонально-відокремлених підсистем. Основне завдання правової стратегії полягає у забезпеченні правових та організаційних гарантій конституціоналізації правового порядку. При цьому стратегічне планування містить як ризики, так і позитивні тенденції. Роль права тут може бути подвійною: воно може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток, що пояснюється мінливістю змісту суспільних відносин. Відсутність ефективних стратегічних програм в умовах перехідного періоду призведе до погіршення стану і стагнації всіх сфер суспільного життя, наслідком чого є гальмування правотворчих та державотворчих процесів, відсутність правового порядку.

У підрозділі 4.3 «Права людини як основа конституціоналізації правового порядку» досліджено правопорядок і права людини як єдину, внутрішньо узгоджену систему. Зазначено, що вони настільки тісно взаємопов'язані, що «відірвати» забезпечення правопорядку від охорони прав і свобод неможливо. Наголошено на важливості систематизації й конкретизації в Основному Законі прав та свобод людини і громадянина, з огляду на загальнолюдські цінності. Підкреслено, що розширення переліку прав і свобод людини і громадянина, обумовлює удосконалення законів та ефективність правового порядку, дотримання й чіткого застосування конституційних приписів. Конституціоналізація правового порядку проявляється у встановленні юридичних гарантій, необхідних форм і процедур конституційного захисту особи від свавілля держави.

Втілення в життя зазначених завдань, їх здійснення на основі норм Основного Закону стане певним імпульсом до посилення відповідальності держави перед особою. Держава повинна гарантувати ефективно діючий механізм конституційної відповідальності через оновлення системи вітчизняного законодавства та приведення її у відповідність до положень Конституції України і тим самим забезпечити захист прав та свобод людини і

громадянина. Основою цього процесу має стати концепція конституціоналізації правового порядку, що полягає в реалізації конституційних принципів і норм у законотворчості, в судовій та іншій правозастосовній практиці, в контрольно-наглядовій діяльності, в необхідності урахування інтересів людини і громадянина, дотримання пріоритету їхніх прав і свобод, підвищення громадянської активності суб'єктів права та їх об'єднань.

У підрозділі 4.4 «Гармонізація законодавства України та права Європейського Союзу як напрям удосконалення національного правового порядку» зазначено, що особливого значення процес конституціоналізації набуває під впливом норм і принципів міжнародного права в умовах глобалізації. Конституціоналізація пов'язана з орієнтацією на європейські і міжнародні правові стандарти, враховуючи стандарти в галузі прав і свобод людини, на послідовне дотримання загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України.

Особливе значення вплив міжнародного правового порядку на національну правову систему має в період реформ. У цьому аспекті акцентовано на удосконаленні процесу інституційної та нормативної модернізації держави і права. Наближення та приведення у відповідність національного конституційного і галузевого законодавства України до правових стандартів ЄС здійснюється за допомогою: реформування та модернізації конституційних засад європейської правової інтеграції; прийняття Україною нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення процесу правової адаптації; гармонізації вітчизняного галузевого законодавства з європейськими та міжнародно-правовими стандартами. Зазначено, що удосконалення національного законодавства необхідно здійснювати з урахуванням його специфіки, ментальних, мовних, культурологічних особливостей, приналежності до певної правової сім'ї. Важливим аспектом зазначеної проблеми є правильне й однакове застосування судами України при здійсненні правосуддя принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів України, європейського законодавства.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено і по-новому розв'язано важливу наукову проблему, що концептуалізується в цілісному теоретико-методологічному дослідженні природи правового порядку та механізму його конституціоналізації. Найважливішими науковими результатами дослідження є такі:

1. Правовий порядок – це стан упорядкування суспільних відносин, при якому держава гарантує реалізацію і захист суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків учасників правовідносин, заснований на реалізації права і забезпечений особливим конституційно-правовим механізмом.

2. Ідея правового порядку має універсальний характер: сумісна з будь-яким типом праворозуміння, хоч і має в межах кожного з них специфічний

зміст; є безпосереднім вираженням права з погляду його призначення і можливостей оптимальної організації всіх сторін соціального життя. Відповідно розгляд правопорядку передбачає застосування міжгалузевої методології, орієнтованої, перш за все, на соціальні аспекти існування права.

3. Пізнання правового порядку передбачає дослідження механізмів його конституційно-правового регулювання, конституційного впливу й охорони нормами конституції. В результаті цього формується новий комплексний науковий напрям на межі політичних і юридичних наук, теорії держави і права та конституційного права – конституціоналізація правового порядку.

4. Аналіз вживання терміна «конституціоналізація» дозволив виділити три підходи до його розуміння: 1) як триваючого процесу конкретизації засад, втілення цінностей і норм конституції в чинне законодавство; 2) як включення в конституцію основних принципів діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин. У цьому значенні конституціоналізація розглядається як складова процесу конституційно-правової (юридичної) інституціоналізації; 3) як конституювання міжнародного права (глобальний конституціоналізм).

5. Сформульовано авторську дефініцію поняття «конституціоналізація правового порядку» як слідування положенням, установленим конституцією, забезпечення її верховенства та прямої дії, повага до конституційних цінностей всіх членів суспільства та держави в цілому; це гарантія дотримання норм Основного Закону, прав та свобод людини і громадянина, забезпечення ефективності правової системи та її елементів; це процес втілення конституційних положень і принципів (цінностей) в структуру правової системи з метою трансформації універсальних положень конституції.

6. Зроблено висновок про те, що основним засобом забезпечення правового порядку є процес конституціоналізації. Конституціоналізація є критерієм конкретизації засад, цінностей конституції в чинному законодавстві та суспільних відносинах, що формує правовий режим користування основними правами та свободами людини і громадянина. Конституційні цінності мають поширюватися на всі структурні елементи правової системи. Як наслідок, ці елементи конституціоналізуються, між ними встановлюються зв'язки, а вся система стає конституційною.

7. Конституціоналізацію розглянуто як одну із загальносоціальних умов та спеціально-юридичний засіб забезпечення й охорони прав та свобод людини і громадянина, зміцнення законності і правопорядку в державі. На цій підставі запропоновано виокремлювати серед принципів права принцип конституціоналізації, як ідею втілення в життя конституції, її дотримання та відповідність чинного законодавства її положенням.

8. Виокремлено два способи конституціоналізації: нормативно-законодавчий, який полягає у формулюванні правової норми відповідно до конституції та нормативно-інтерпретаційний, що виражається в реалізації норм і принципів конституції в галузевому законодавстві.

9. Конституціоналізація галузевого законодавства виражає якість верховенства конституції і забезпечення відповідності їй усіх законів та підзаконних актів, що проявляється у трьох аспектах: по-перше, найбільш значущі галузеві відносини прямо закріплено в конституції і регулюються за допомогою реалізації механізму прямої дії Основного Закону; по-друге, галузеве законодавство регулює певне коло суспільних відносин відповідно до положень конституції; по-третє, конституціоналізація є способом подолання конкуренції правових норм і розв'язання юридичних конфліктів. У цьому зв'язку вказано, що конституціоналізація, по-перше, легалізує найважливіші ідеї конституційної правосвідомості як загальнообов'язкові вимоги позитивного права, а по-друге, забезпечує їх практичну реалізацію в системі суспільних відносин: а) визначає пріоритетні цілі правового розвитку суспільства; б) виробляє оптимальні шляхи і засоби їх досягнення; в) забезпечує планомірну і злагоджену діяльність правотворчих і правозастосовних органів; г) орієнтує юридичну практику на однакове розуміння і дотримання норм конституції; г) формує у громадян і посадових осіб основи юридичного світогляду.

10. Механізм конституціоналізації включає в себе нормативну, функціональну та інструментальну складові, пов'язані суб'єктно-об'єктними зв'язками суспільства і держави та засновані на конституційних принципах. Зазначений механізм передбачає впорядковану структуру (суб'єкти, об'єкти, зв'язки між ними), різноманітні соціальні і юридичні чинники, форми, способи, умови й гарантії реалізації конституційних норм. Нормативною складовою цього механізму є Конституція, конституційні закони, міжнародні стандарти та європейські принципи. Змістом функціональної складової механізму конституціоналізації виступають його форми: правотворча, яка пов'язана з функціями держави та її органів щодо забезпечення належного правового порядку за допомогою видання або санкціонування правових норм, які відповідають положенням конституції, а також зміни або скасування чинних, які їй суперечать та правозастосовна, яка характеризує виконавчо-розпорядчу діяльність держави та її апарату із забезпечення законності та правового порядку. Інструментальну складову конституціоналізації правового порядку становлять загальні та спеціальні методи впливу норм Основного Закону на суспільні відносини.

11. Завданням механізму конституціоналізації є забезпечення належного правового порядку в державі і на цій основі формування стабільної правової системи та єдиного правового простору, що полягає у подальшому розвитку правових засад української державності, протидії політичним, економічним та соціальним кризам. Цей механізм аналізується як соціальна система, адже розвиток суспільних відносин зумовлює постійний моніторинг і внесення змін та доповнень до системи права й законодавства і в такий спосіб впливає на правопорядок, змінюючи його форми, зміст і механізм забезпечення.

12. Стадіями механізму конституціоналізації правового порядку визначено: розробку і прийняття основоположного акта –

Конституції; втілення конституційних положень у всі елементи правової системи; забезпечення пріоритету конституційних цінностей та їх суворе дотримання суб'єктами права.

13. Основною формою конституціоналізації є втілення конституційних положень у зміст усіх елементів правової системи. Результатом цього процесу є конституційність норм права, а також правовий порядок, адже саме в конституції та законодавстві визначаються головні засади правового порядку і питання його формування й підтримання. Основоположним засобом забезпечення правового порядку є процес конституціоналізації. Зазначено, що функція конституціоналізації правового порядку – один з напрямів діяльності держави, який виникає разом із прийняттям конституції та відбувається протягом усього конституційного процесу.

14. За суб'єктами механізм конституціоналізації може бути трьох видів: 1) як результат правотворчої діяльності уповноважених органів державної влади; 2) як результат діяльності конституційного суду; 3) як результат діяльності судів загальної юрисдикції в ході судового нормоконтролю.

15. Процес конституціоналізації правового порядку обумовлюється взаємодією соціальних і юридичних чинників. Соціальний механізм забезпечення конституціоналізації правового порядку сприяє втіленню положень конституції у всі сфери життєдіяльності суспільства та містить політичні, економічні та соціально-культурні чинники. Юридичний механізм безпосередньо пов'язаний із авторитетністю, стабільністю, ефективністю реалізації та прямою дією Основного закону. Конституціоналізація правового порядку залежить від стабільності конституційного ладу, конституційних принципів та ціннісних орієнтирів розвитку суспільства, задекларованих у конституції.

16. Гарантії правового порядку є інституціоналізацією ідеї конституціоналізації права, обумовлюють можливість реалізації приписів конституції в практичній площині. Саме держава в особі уповноважених органів є гарантом законності і правопорядку. Провідну роль у цьому процесі відіграє Конституційний Суд України, у правових позиціях якого інтерпретуються та розвиваються положення Конституції. Інститут юридичної відповідальності посадових осіб органів держави також виступає одним із засобів забезпечення конституціоналізації правового порядку. Таким чином забезпечується дієвість конституційно-правових норм, підвищується їх ефективність, а також вплив Конституції на формування галузевого законодавства. Зміст правозабезпечувальної функції юридичної відповідальності полягає в підтримці правового порядку в межах заданих конституцією параметрів.

17. Ефективність механізму конституціоналізації правового порядку – це співвідношення між результатом дії конституції й тією метою, задля якої її було прийнято. Ефективність визначає рівень результативності функціонування інституційно-правового механізму в досягненні правового порядку в суспільстві. Правовий порядок є одним із засобів (критеріїв) визначення

ефективності національного законодавства з огляду на реалізацію та розвиток норм конституції. Причому механізм конституціоналізації правового порядку повинен бути соціально цінним за своїм характером, створювати режим сприяння задоволенню законних інтересів суб'єктів права.

18. Умовами ефективності конституціоналізації правового порядку є обставини, що сприяють реалізації цінностей, закладених у конституції. Конституційно-правові принципи, юридична практика і правова політика задають необхідні параметри процесу конституціоналізації правового порядку та впливають на її ефективність. Виділено два рівні ефективності конституціоналізації правового порядку: правотворчий та правозастосовний. Саме така структура відображає дію процесу конституціоналізації, який охоплює питання досягнення необхідного рівня правового порядку та збереження оптимального, конституційно встановленого балансу публічних і приватних інтересів.

19. Критерії визначення ефективності конституціоналізації правового порядку згруповано в змістовні (реалістичність, наукова обґрунтованість конституції; системна організованість процесу конституціоналізації права); інструментальні (точність та конкретність конституційних положень; адекватність засобів конституційним цілям; оптимальність, доступність конституційних положень; законодавчий розвиток конституційних положень; своєчасність прийняття правових норм); результативні (виконуваність приписів Основного Закону; їх відповідність суспільним відносинам; захист прав та свобод людини і громадянина).

20. Механізм реалізації Конституції України заснований на правових принципах та виступає підґрунтям конституціоналізації правового порядку. Конституціоналізація правових принципів може здійснюватися: шляхом прямого зазначення принципу в тексті конституції; через встановлення в конституційному тексті норм-дефініцій, норм-цілей, норм-завдань; за допомогою достовірного визначення змісту конституційних положень у конституційній практиці. В цьому аспекті запропоновано проект змін до Конституції України щодо її реалізації.

21. Конституційність – це рівень і стандарт конституціоналізації правового порядку в результаті якої забезпечується верховенство конституції. Критерії конституційності правових актів охоплюють логічні прийоми визначення відповідності актів меншої юридичної сили актам більшої юридичної сили, що зумовлено виявленням змісту порівнюваних актів і визначення їх співвідношення на основі відображення в галузевому законодавстві конституційних принципів. Ці критерії також пов'язані із суб'єктом, який прийняв акт, формою самого акта, його місцем в ієрархії нормативних актів.

22. Процес конституціоналізації правового порядку в умовах постійних економічних, політичних і соціальних змін може бути успішним лише за умови здійснення державою послідовної, науково обґрунтованої і внутрішньо несуперечливої правової політики, яка орієнтована на досягнення правових

цілей, які є значущими для людини, реалізації її основних прав і свобод. Така політика здатна забезпечити правовий порядок на основі правової стратегії, орієнтованої на людину та спрямованої на удосконалення Основного Закону, в якому конститууються фундаментальні правові принципи і норми.

23. Одним із проявів конституціоналізації правового порядку є встановлення юридичних гарантій, необхідних форм і процедур конституційного захисту особи. Тому процес конституційно-правової модернізації вимагає чіткої ідентифікації загальнолюдських пріоритетів, впровадження яких дає змогу розвинути норми Конституції України з метою подальшої конституціоналізації усіх елементів правової системи. Основою цього процесу має стати концепція конституціоналізації правового порядку, що полягає в реалізації конституційних принципів і норм у законотворчості, в судовій та іншій правозастосовній практиці, в контрольно-наглядовій діяльності, з урахуванням інтересів людини і громадянина, дотримання пріоритету їхніх прав і свобод, підвищення та розвитку громадянської активності.

24. Однією з важливих характеристик конституціоналізації правового порядку є стан судової системи, яка відображає ступінь розвиненості конституціоналізму, рівень захищеності прав і свобод особи та є фундаментом демократії. Конституціоналізація пов'язана з орієнтацією на європейські і міжнародні правові стандарти, враховуючи стандарти в галузі прав і свобод людини, на послідовне дотримання загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Важливим аспектом зазначеної проблеми є застосування судами України при здійсненні правосуддя принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів України, європейського права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальні монографії:

1. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: монографія / за ред. і передм. проф. Н. М. Пархоменко. Львів: ПАІС, 2014. 308 с.
2. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.

Рецензії:

Селіванов А. Проблема конституціоналізації правового порядку у світлі конституційної реформи. *Право України*. 2016. № 12. С. 168–170.

Скрипнюк О. Рецензія на монографію Тетяни Станіславівни Подорожної «Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації». *Юридична Україна*. 2016. № 7–8. С. 107–109.

Крижанівський А. Конституціоналізація правового порядку: загальнотеоретичний вимір. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 445–447.

Розділи у колективних монографіях:

3. Подорожна Т. С. Основні засади теорії конституціоналізації вітчизняного законодавства. *Теорія і практика конституціоналізації галузевого законодавства України*: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Юрид. думка, 2013. С. 25–39.

4. Подорожна Т. С. Теоретико-методологічні проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті асоціації України з Європейським Союзом. *Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму*: монографія / Ю. С. Шемшученко, О. В. Батанов, А. Р. Крусян та ін.; наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Юрид. думка, 2014. С. 43–65.

5. Подорожна Т. С. Правова ідеологія як чинник конституціоналізації правового порядку. *Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів*: моногр. / кол. авт.; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. С. 385–402.

6. Подорожна Т. С. Правове забезпечення реформ як інструмент конституціоналізації правового порядку. *Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. А. С. Нестеренко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 434–452.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

7. Подорожна Т. С. Етапи новітнього конституційного процесу в Україні. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 55. С. 172–177.

8. Подорожна Т. С. Створення Конституційної Асамблеї – шлях до модернізації держави. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2012. Вип. 56. С. 174–178.

9. Подорожна Т. С. Основні елементи конституціоналізму в контексті правових позицій Конституційного Суду України. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 28–33.

10. Подорожна Т. С. Загальнотеоретичні аспекти конституціоналізації правової системи України: постановка проблеми. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 277–286.

11. Подорожна Т. С. Верховенство Конституції України та конституціоналізація правової системи: діалектика співвідношення. *Науковий*

вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6/1, т. 1. С. 115–118.

12. Подорожна Т. С. Конституційні проблеми, що супроводжують розвиток сучасної правової системи України. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 38–42.

13. Подорожна Т. С. Механізм конституціоналізації правового порядку: елементний склад. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 72–80.

14. Подорожна Т. С. Конституціоналізація правового порядку через призму верховенства Конституції. *Право України*. 2014. № 3. С. 180–188.

15. Подорожна Т. С. Вплив концепції верховенства Конституції на теорію конституціоналізму як необхідна умова забезпечення правопорядку в державі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 36–38. URL: http://lsej.org.ua/1_2014/12.pdf

16. Подорожна Т. С. Дотримання принципу конституційності – основа розвитку правової системи. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 6–10.

17. Подорожна Т. С. Конституціоналізація правової системи в контексті діяльності Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 72. С. 28–33.

18. Подорожна Т. С. Правова реформа як форма проведення модернізації правової системи України. *Віче*. 2014. № 14. С. 17–20.

19. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 6. С. 26–39. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014>

20. Подорожна Т. С. Імплементация норм Європейського Союзу в правопорядок України: економічні та соціальні аспекти. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 10–16.

21. Подорожна Т. С. Концепція конституціоналізації вітчизняного законодавства: постановка проблеми. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2014. Вип. 728: Правознавство. С. 59–63.

22. Подорожна Т. С. Інтеграція положень права ЄС в правопорядок України: модернізація окремих інститутів вітчизняного права. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 35–41.

23. Подорожна Т. С. Проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті асоціації України з Європейським Союзом. *Віче*. 2015. № 6. С. 27–30.

24. Подорожна Т. С. Конституція як структурний елемент правової системи у матеріальному та формальному значеннях. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. XIV. С. 355–364.

25. Подорожна Т. С. Формування єдиного правопорядку в Україні у світлі глобалізаційних процесів та забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Юридичні науки. 2015. Вип. 3, т. 1. С. 50–53.

26. Подорожна Т. С. Правові засади впливу конституційного законодавства на правову систему в контексті внесення змін до Конституції України. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 89–95.

27. Подорожна Т. С. Забезпечення ефективного правового порядку в контексті реалізації положень Конституції України. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 101–109.

28. Подорожна Т. С. Методологічні засади конституціоналізації правового порядку: загально- та спеціально-правові проблеми. *Право України*. 2015. № 10. С. 113–121.

29. Подорожна Т. С. Законність як необхідна умова конституціоналізації правового порядку. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 5. С. 46–51.

30. Подорожна Т. С. Правовий порядок як юридична категорія та явище правової дійсності. *Держава і право. Юридичні науки*. 2015. Вип. 70. С. 31–49.

31. Подорожна Т. С. Юридичні чинники конституціоналізації правового порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 26–30.

32. Подорожна Т. С. Принципи правового порядку як нормативна основа його конституціоналізації. *Право України*. 2016. № 7. С. 153–161.

33. Подорожна Т. С. Юридична відповідальність як гарантія конституціоналізації правового порядку. *Право України*. 2016. № 8. С. 107–115.

34. Подорожна Т. С. Конституційний Суд України як гарант конституціоналізації правового порядку. *Публічне право*. 2016. № 3 (23). С. 84–92.

35. Подорожна Т. С. Правопорядок як результат дії ефективного права: наукові підходи до інтерпретації поняття. *Держава і право. Юридичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 14–30.

36. Подорожна Т. С. Соціальні чинники конституціоналізації правового порядку. *Правова держава*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 27. С. 104–115.

37. Подорожна Т. С. Верховенство конституції як складова верховенства права: проблеми конституціоналізації правового порядку. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 61–64.

Статті у наукових періодичних виданнях з юридичних наук інших держав:

38. Подорожная Т. С. Основная цель Конституции – конституционализация правовой системы. *Закон и жизнь: междунар. науч.-практ. правовой журн.* 2013. № 8 (4). С. 188–192.

39. Подорожная Т. С. Роль конституционно-правового регулирования в развитии правовой системы Украины. *Закон и жизнь: междунар. науч.-практ. правовой журн.* 2013. № 9/3 (261). С. 151–154.

40. Подорожня Т. С. Культурное развитие правовой системы Украины в современных условиях. *Общество и экономика постсоветского пространства*: междунар. сб. науч. стат. / отв. ред. А. В. Горбенко. Липецк: Изд. центр «Гравис», 2013. Вып. IV. С. 187–192.

41. Подорожня Т. С. Конституционность нормативно-правовых актов: теория и практика правового регулирования. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2014. № 1 (5). С. 58–63.

42. Подорожня Т. С. Взаимодействие Конституции и норм текущего законодательства. *Правотворчество и правоприменение в условиях инновационного развития общества*: сб. науч. ст.: в 2 ч. / редкол.: Н. В. Сильченко (гл. ред.) и др. Гродно: ГрГМУ, 2014. Ч. 1. С. 223–227.

43. Подорожня Т. С. Конституционализация системы законодательства Украины: основные требования принципа конституционности и обеспечение правового порядка. *Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*. Сер. 3: Гісторыя. Эканоміка. Права. 2015. № 1. С. 85–88.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

44. Подорожна Т. С. Український конституційний процес: історична довідка // *Нове міжнародне та національне законодавство – нові завдання юридичної науки*: Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Київ, 16–17 лютого 2012 р.): у 3 ч. Київ: «Центр правових наукових досліджень», 2012. Ч. 1. С. 47–49.

45. Подорожна Т. С. Конституція – основа правової системи України. *Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.): у 4 ч. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. Ч. 2. С. 49–50.

46. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний та міжнародний вимір*: зб. матер. юрид. наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 24 лютого 2012 р.). Київ, 2012. С. 79–82.

47. Подорожна Т. С. Деякі питання розвитку Конституції України. *Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку*: матер. Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.): у 3 ч. Львів: Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2012. Ч. 1. С. 67–68.

48. Подорожна Т. С. Співвідношення права та моралі як відображення сутності Конституції України. *Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.): у 3 т. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 53–54.

49. Подорожна Т. С. Реалізація Конституції України як Основного закону демократичної правової держави. *Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів*: матер. Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16–17 березня 2012 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. Ч. 1. С. 57–58.

50. Подорожна Т. С. Вільне демократичне суспільство – основна мета Конституції України. *Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.): у 4 ч. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. Ч. 1. С. 74–75.

51. Подорожна Т. С. Відповідність законів Конституції України. *Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми*: зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 30 березня 2012 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2012. С. 207–209.

52. Подорожна Т. С. Наука конституційного права та вдосконалення конституційного законодавства. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного права*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 квітня 2012 р.): у 4 т. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 56–57.

53. Подорожна Т. С. Конституція України про права і свободи людини і громадянина. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: матер. щоріч. Всеукр. конф. молодих вчених та аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2012 р.). Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. С. 35–37.

54. Подорожна Т. С. Актуальні питання створення Конституційної Асамблеї в Україні: реалії та перспективи. *Західноукраїнський науковий вісник*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2012 р.). Івано-Франківськ: ГО «ЗУНТ», 2012. Вип. 4. С. 17–19.

55. Подорожна Т. С. Конституційна стратегія розвитку правової системи України. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 22–23 червня 2013 р.). Донецьк: Східноукр. наук. юрид. організація, 2013. С. 26–27.

56. Подорожна Т. С. Модернізація правової системи України шляхом її конституціоналізації. *Конституційні засади правового життя: світові традиції та національні реалії*: зб. матер. юрид. наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 28 червня 2013 р.). Київ, 2013. С. 81–85.

57. Подорожна Т. С. Правова реформа як форма проведення модернізації правової системи України. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 5–6 липня 2013 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. С. 14–17.

58. Подорожна Т. С. Конституційно-правова політика як основа розвитку правової системи України. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів,

19–20 липня 2013 р.). Львів: Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 11–14.

59. Подорожная Т. С. Практическое значение конституционализации для правовой системы Украины. *Право и околоправовые науки: новые векторы исследований развития институциональной структуры правового государства в современных условиях*: Междунар. конф. (г. Санкт-Петербург, 14 сентября 2013 г.). Санкт-Петербург, 2013. С. 5–7.

60. Подорожная Т. С. Конституционализация правового порядка как фактор модернизации правовой системы. *Конституция – Основной Закон белорусского государства и общества (к 20-летию принятия)*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 11–12 марта 2014 г. / редкол.: Г. А. Василевич (отв. ред.) и др.; Белорус. гос. ун-т. Минск: Право и экономика, 2014. С. 76–79.

61. Подорожная Т. С. Обеспечение стабильного правопорядка в государстве посредством конституционализации правовой системы. *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы*: Междунар. науч.-практ. конф., 28–29 марта 2014 г. / орг. ком.: В. Бужор и др. Кишинев: Julian, 2014. С. 83–85.

62. Подорожна Т. С. Конституціоналізація вітчизняного законодавства в аспекті забезпечення національного правопорядку. *Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності: генезис та напрями вдосконалення*: зб. матер. XVI Всеукр. юрид. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11 квітня 2014 р.). Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. С. 73–77.

63. Подорожна Т. С. Права людини – основа розвитку демократичної, соціальної, правової держави. *Medzinárodná vedecká konferencia «Práva a slobody človeka a občana: mechanizmus ich implementácie a ochrany rôznych oblastiach práva»* (Bratislava, Slovenská republika, 19–20 septembra 2014 г.). Bratislava, 2014. С. 227–230.

64. Подорожна Т. С. Правова реформа в Україні в аспекті забезпечення конституційного правопорядку та побудови правової держави. *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов*: Междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, 7–8 ноября 2014 г.) / орг. ком.: В. Бужор и др. Кишинев, 2014. Ч. 1. С. 92–94.

65. Подорожна Т. С. Зв'язок конституції та правової держави як основа правопорядку. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27–28 лютого 2015 р.). Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2015. С. 19–22.

66. Подорожна Т. С. Уніфікація українського законодавства в межах законодавства Європейського Союзу: проблеми формування нового правового порядку. *Реформування законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю), 27 березня 2015 р. Тернопіль: Вектор, 2015. С. 61–65.

67. Подорожна Т. С. Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на правопорядок України: модернізація судової системи та законодавства про

вибори. *Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на правопорядок України*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 квітня 2015 р.). Київ: Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2015. С. 19–23.

68. Подорожна Т. С. Законотворчі помилки як чинник дестабілізації правового порядку. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання*: [тези доп. та повідом. учасн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 р.)] / за ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2015. С. 53–56.

69. Подорожна Т. С. Правопорядок як стан і показник реалізації права. *Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез Міжнар. наук. конф. «Чотирнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 р.): у 2 ч. Хмельницький: Хмел. ун-т упр. та права, 2015. Ч. 1. С. 57–59.

70. Подорожна Т. С. Якість закону як основа забезпечення законності та правопорядку в Україні. *Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Івано-Франківськ, грудень 2015 р.). Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2015. С. 20–25.

71. Подорожна Т. С. Конституціоналізація прав людини як основа правового порядку. *Антропосоціокультурна природа права*: матер. наук. конф. (м. Чернівці, 25–26 травня 2016 р.). Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2016. С. 267–273.

72. Подорожна Т. С. Законодавчий дисбаланс та розвиток правової системи: питання конституціоналізації системи законодавства. *Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти*: міжнар. круглий стіл (м. Одеса, 16 липня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. С. 74–78. URL: <http://eurolaw.org.ua>.

73. Подорожна Т. С. Конституційність нормативно-правових актів: проблеми законодавчої техніки. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повідом. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2016 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків: Право, 2016. С. 57–60.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження:

74. Подорожна Т. С. Дефінітивна специфіка Конституції як Основного закону держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 39–42.

75. Подорожна Т. С. Необхідність теоретичного дослідження поняття «конституційний процес» в конституційному праві: загальні питання. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 58. С. 144–148.

76. Подорожна Т. С. Місце і роль порівняльного методу в методології конституційного процесу. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 108–112.

77. Подорожна Т. С. Аналіз способів застосування порівняльного методу в дослідженні явищ конституційно-правової дійсності. *Науковий вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична / голов. ред. М. М. Цимбалюк. Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. 1. С. 84–88.

78. Подорожна Т. С. Особливості дефініцій в конституційному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична / голов. ред. М. М. Цимбалюк. Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. 2. С. 57–66.*

79. Подорожна Т. С. Деякі питання створення Конституційної Асамблеї в Україні: світовий досвід. *Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 421–424.*

80. Подорожна Т. С. Етапи роботи над Основним законом. *Актуальні проблеми правознавства: наук. зб. ЮФ ТНЕУ / редкол.: М. О. Баймуратов та ін. Тернопіль: Астон, 2012. С. 101–104.*

81. Подорожна Т. С. Особливості використання порівняльно-правового методу в дослідженні правової системи України. *Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 2. С. 46–48.*

82. Подорожна Т. С. Взаємозв'язок конституційного права з іншими галузями публічного права. *Публічне право. 2014. № 3 (15). С. 30–36.*

83. Подорожна Т. С. Зміни в методиці викладання конституційного права в умовах конституційної модернізації та формування нового правового порядку в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2014. № 4 (1). С. 65–70.*

84. Подорожна Т. С. Права та свободи людини і громадянина як основа правопорядку в державі. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. 2015. № 2. С. 24–30. URL: http://idpnan.org.ua/files/mgs_pravnichki-nauki2.pdf.*

АНОТАЦІЯ

Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право (081 – Право). – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2017.

У дисертації досліджено проблему конституціоналізації правового порядку, визначено її теоретико-методологічні засади, з'ясовано природу правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності, виходячи з поєднання теорії природного права та юридичного позитивізму.

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми конституціоналізації правового порядку та запропоновано авторську дефініцію означеного феномену. Сформульовано поняття механізму конституціоналізації правового порядку та визначено його складові елементи. Досліджено основні чинники, які впливають на процес конституціоналізації правового порядку та розкрито

основні гарантії його забезпечення.

Сформульовано поняття та обґрунтовано критерії ефективності конституціоналізації правового порядку, визначено складові забезпечення ефективної конституціоналізації правового порядку в контексті реалізації конституції та забезпечення конституційності національного законодавства.

Зосереджено увагу на проблемах забезпечення конституціоналізації правового порядку в Україні на сучасному етапі. Наголошено на важливій ролі правової стратегії як засобу конституціоналізації правового порядку в контексті забезпечення прав людини та гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу.

Ключові слова: правовий порядок, права людини, конституція, конституціоналізація, конституційність, реалізація конституції, конституційна законність, конституційний правопорядок, конституційний суд.

АННОТАЦИЯ

Подорожня Т. С. Правовой порядок: теоретико-методологические основы конституционализации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений; 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право (081 – Право). – Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2017.

В диссертации исследована проблема конституционализации правового порядка, определены ее теоретико-методологические основы, выяснено природу правового порядка как юридической категории и явления правовой действительности, исходя из сочетания теории естественного права и юридического позитивизма. Отмечено, что правопорядок – это состояние упорядочения общественных отношений, при котором государство гарантирует реализацию и защиту субъективных прав, исполнение юридических обязанностей субъектов права. Идея правопорядка обладает универсальным характером: совместима с любым типом правопонимания, хотя и имеет в пределах каждого из них специфическое содержание; является непосредственным выражением права с точки зрения его назначения и возможностей оптимальной организации общественных отношений. Рассмотрение правопорядка предусматривает применение междисциплинарной методологии, ориентированной, прежде всего, на социальные аспекты существования права.

Проанализировано состояние научной разработки проблемы конституционализации правового порядка и предложена авторская дефиниция указанного феномена. Конституционализацию рассмотрено как одно из важнейших социальных условий и специально-юридических средств обеспечения и охраны прав и свобод человека и гражданина, укрепления законности и правопорядка в государстве. На этом основании предложено выделять среди принципов права принцип конституционализации, который

является основополагающей идеей воплощения в жизнь конституции, ее соблюдения и соответствия действующего законодательства ее положениям.

Сформулировано понятие механизма конституционализации правового порядка и определены его составляющие элементы. Механизм конституционализации – это сложное системное образование, включающее в себя нормативную, функциональную и инструментальную составляющие. Механизм основан на конституционных принципах и предполагает упорядоченную структуру (субъекты, объекты, связи между ними), различные социальные и юридические факторы, формы, способы, условия и гарантии реализации конституционных норм. Исследованы основные факторы, которые влияют на процесс конституционализации правового порядка и раскрыты основные гарантии его обеспечения.

Обоснованы критерии эффективности конституционализации правового порядка, определены факторы обеспечения эффективной конституционализации правового порядка в контексте реализации Конституции и обеспечения конституционности национального законодательства. Отмечено, что конституционность – это уровень и стандарт конституционализации правового порядка, в результате которого обеспечивается верховенство конституции. Критерии конституционности нормативных актов разделены на две группы: содержательные, связанные с проявлением и воплощением в текущем законодательстве конституционных принципов, и формальные, связанные с субъектом, который принял акт, формой самого акта, его места в иерархии нормативных актов.

Уделено внимание проблемам обеспечения конституционализации правового порядка в Украине на современном этапе. Подчеркнуто, что процесс конституционно-правовой модернизации требует четкой идентификации приоритетов, внедрение которых позволяет развить нормы Конституции Украины с целью дальнейшей конституционализации всех элементов правовой системы. Учитывая это, выделены направления влияния процесса конституционализации на формирование правовой системы и обеспечение правового порядка.

Ключевые слова: правовой порядок, права человека, конституция, конституционализация, конституционность, реализация конституции, конституционная законность, конституционный правопорядок, конституционный суд.

SUMMARY

Podorozhna T.S. Legal Order: Theoretical and Methodological Foundations of Constitutionalization. – On the right of the manuscript.

The thesis for a Scientific Degree of Doctor of Sciences (in Law) on the speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Sciences; 12.00.02 – Constitutional law; Municipal law (081 – Law). – Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The problem of constitutionalization of the legal order is studied in this thesis, its theoretical and methodological principles are defined, the nature of the legal order as a legal category and the phenomenon of legal reality is explained on the basis of the combination of the theory of natural law and legal positivism.

The author analyzes the current state of scientific research of the problems of constitutionalization of the legal order and presents her own definition of the mentioned phenomenon. The concept of the mechanism of constitutionalization of the legal order is formulated and its components are identified. The basic factors that influence the process of constitutionalization are studied and the basic guarantees of its realization are revealed.

The concept and efficiency criteria of constitutionalization of the legal order are substantiated, components of effective constitutionalization of the legal order provision in the context of the constitution's enforcement ensuring of the constitutionality of the national legislation are specified.

The emphasis is made on the problem of provision of constitutionalization of the legal order in Ukraine at the present stage. On this basis, a legal strategy of constitutionalization of the legal order in the context of human rights protection and the harmonization of Ukrainian legislation with European Union law is defined.

Key words: law and order, human rights, constitution, constitutionalization, constitutionality, the implementation of the constitution, constitutional legality, constitutional order, the constitutional court.

Підписано до друку 11.09. 2017 р. Формат 60x90 1/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 1,9.

Наклад 100 екз. Зам. № 71

Віддруковано у видавничому центрі «Знання» України.

03680, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 57/3

ДК № 217 від 11.10. 2000 р.